

TURKIYA KONSTITUTSIYASI

Azizov Asliddin Bahriddinovich

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

“XH” fakulteti 1-bosqich talabasi

e-mail: assi44@icloud.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Turkiya Konstitutsiyasining tarixiy rivojlanishi, asosiy tuzilmasi va zamonaviy islohotlar jarayoni tahlil qilinadi. Maqola Turkiya Respublikasining konstitutsiyaviy taraqqiyoti, 1982-yilgi konstitutsiyaning mazmuni va Prezident Rajab Toyyib Erdog‘an tomonidan ilgari surilgan yangi konstitutsiya loyihasi haqida ma‘lumot beradi.*

Kalit so‘zlar: *Turkiya Konstitutsiyasi, konstitutsiyaviy islohot, Erdo‘g‘an, 1982-yilgi konstitutsiya, prezidentlik boshqaruvi, huquqiy tizim, demokratik islohotlar, konstitutsiyaviy tarix.*

Аннотация: *В данной статье анализируются историческое развитие Конституции Турции, её основная структура и современные реформы. Статья предоставляет информацию о конституционном развитии Турецкой Республики, содержании Конституции 1982 года и проекте новой конституции, предложенном президентом Реджепом Тайипом Эрдоганом.*

Ключевые слова: *Конституция Турции, конституционная реформа, Эрдоган, Конституция 1982 года, президентское правление, правовая система, демократические реформы, конституционная история.*

Annotation: *This article analyzes the historical development of the Turkish Constitution, its main structure, and the process of modern reforms. It provides information on the constitutional progress of the Republic of Turkey, the content of*

the 1982 Constitution, and the new constitution draft proposed by President Recep Tayyip Erdoğan.

Keywords: *Turkish Constitution, constitutional reform, Erdoğan, 1982 Constitution, presidential system, legal system, democratic reforms, constitutional history.*

Kirish

Turkiya Respublikasining konstitutsiyaviy taraqqiyoti mamlakatning siyosiy va huquqiy tizimining shakllanishida muhim rol o'ynagan. Turkiya Konstitutsiyasi mamlakatning asosiy qonuni sifatida davlat tuzilmasi, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini belgilab beradi. Ushbu maqolada Turkiya Konstitutsiyasining tarixiy rivojlanishi, amaldagi konstitutsiyaning asosiy jihatlari va zamonaviy islohotlar jarayoni tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Tarixiy rivojlanish

Turkiya Konstitutsiyasining tarixi 1876-yilda Usmonli imperiyasining birinchi asosiy qonunining qabul qilinishi bilan boshlanadi. Keyinchalik, 1921, 1924, 1961 va 1982-yillarda yangi konstitutsiyalar qabul qilingan. 1982-yilgi konstitutsiya harbiy to'ntaruvdan so'ng ishlab chiqilgan bo'lib, hozirgi kunga qadar amalda.

1982-yilgi konstitutsiyaning asosiy jihatlari

1982-yilgi konstitutsiya preambula va yettita bo'limdan iborat bo'lib, unda davlat tuzilmasi, fuqarolarning huquqlari va erkinliklari, qonun chiqaruvchi, ijroiya va sud hokimiyatlari vakolatlari, moliyaviy va iqtisodiy masalalar, harbiy holat va konstitutsiyaviy o'zgartirishlar tartibi belgilangan.

1982-yilgi to'ntarishdan keyingi o'zgarishlar

Turkiya Respublikasining amaldagi Konstitutsiyasi 1982-yil 7-noyabrda umumxalq referendumi bilan qabul qilingan. Ushbu konstitutsiya harbiy to'ntarishdan keyingi siyosiy muhitni tartibga solish maqsadida tuzilgan bo'lib, kuchli markazlashgan boshqaruvni va cheklangan siyosiy erkinliklarni o'z ichiga olgan edi. Vaqt o'tishi bilan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlar o'zgarib bordi va konstitutsiyada bir necha bor muhim tuzatishlar kiritildi.

1987-yilda birinchi yirik o'zgartirish amalga oshirildi. 1980-yilgi harbiy to'ntarishdan so'ng siyosatdan chetlatilgan siyosatchilarga nisbatan 10 yillik siyosiy faoliyat taqiqi joriy etilgan edi. 1987-yilgi referendum natijasida ushbu taqiq bekor qilindi. Bu o'zgartirish siyosiy hayotda raqobat va ko'pchilik tamoyilining qayta jonlanishiga xizmat qildi.

1993-1995-yillarda konstitutsiyaga yana muhim o'zgarishlar kiritildi. 1993-yilda Prezident vafot etgan yoki lavozimidan ketgan taqdirda, vaqtinchalik prezidentlik vazifasini Bosh Assambleya raisi bajarishi tartibi joriy qilindi. 1995-yilda esa siyosiy partiyalarga nisbatan cheklovlar yumshatildi, saylov qonunchiligi isloh qilindi va inson huquqlari borasida xalqaro standartlarga moslashtirish yo'lidagi qadamlarga asos yaratildi.

2001-yilda yana bir keng qamrovli islohot to'liqlini amalga oshirildi. Ushbu o'zgarishlar demokratik qadriyatlarni mustahkamlash, sud hokimiyatining mustaqilligini kuchaytirish va inson huquqlari kafolatlarini oshirishga qaratilgan edi. Xususan, fuqarolarning shaxsiy erkinliklari, so'z va matbuot erkinligi kuchaytirildi hamda konstitutsiyaviy sudning vakolatlari kengaytirildi.

2007-yilda prezidentni xalq tomonidan to'g'ridan-to'g'ri saylash tizimi joriy etildi. Avval prezidentni parlament a'zolari saylar edi, endilikda esa xalq bevosita ovoz berish orqali prezidentni tanlaydigan bo'ldi. Bu esa prezident institutining siyosiy legitimligini mustahkamladi va ijro hokimiyatining mustaqilligini oshirdi.

2010-yilda yana bir katta konstitutsiyaviy islohot paketi qabul qilindi. Bu o'zgarishlar Adliya oliy kengashi va Konstitutsiyaviy sud tarkibini demokratiklashtirishni, harbiy sudlarning fuqarolik sudlari ustidan nazoratini kuchaytirishni, inson huquqlarini kengaytirishni va fuqarolarning Yevropa Inson Huquqlari Sudiga murojaat qilish huquqini mustahkamlashni o'z ichiga oldi.

Eng katta konstitutsiyaviy o'zgarish 2017-yilda amalga oshdi. Referendum orqali qabul qilingan bu islohotlar parlament boshqaruv tizimidan prezidentlik boshqaruv tizimiga o'tishni nazarda tutdi. Buning natijasida Bosh vazirlik lavozimi tugatildi, ijro hokimiyati to'liq prezidentga o'tdi, prezident farmon chiqarish huquqiga ega bo'ldi, parlament va prezident saylovlari bir vaqtda o'tkazilishi belgilandi. Bu o'zgarish Turkiyada siyosiy tizimni tubdan o'zgartirdi.

Hozirgi kunga qadar 1982-yilgi Konstitutsiyaga umumiy hisobda 19 marotaba o'zgartirish kiritilgan bo'lib, har biri Turkiyaning siyosiy, ijtimoiy va huquqiy rivojlanish jarayonlarini aks ettiradi.

Zamonaviy islohotlar va yangi konstitutsiya loyihasi

Prezident Rajab Toyyib Erdog'an amaldagi konstitutsiyaning harbiy to'ntaruvchilar tomonidan ishlab chiqilganini va siyosiy ishonchni susaytirayotganini ta'kidlab, yangi konstitutsiya qabul qilish zarurligini ilgari surdi. Uning fikricha, yangi konstitutsiya millatning g'oyalari, talablari va muammolarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak.

2024-yil oktyabr oyida Turkiya Buyuk Millat Majlisi yangi konstitutsiya loyihasini muhokama qilishni boshladi. Muhokamalarda turli siyosiy partiyalar,

jamoatchilik, oliy o'quv yurtlari, sud-huquq tizimi va jamiyatning boshqa sohalari vakillari ishtirok etmoqda.

Turkiya Respublikasining Konstitutsiyasi (1982-yil) ning **ilk 4 moddasi** quyidagicha:

1-modda – Davlat shakli

Turkiya davlati – respublikadir.

2-modda – Respublikaning sifati

Turkiya Respublikasi – demokratik, dunyoviy va ijtimoiy huquqiy davlat bo'lib, inson huquqlari, milliy birdamlik va adolat tamoyillariga asoslanadi; Atatürk millatchiligi asosida barpo etilgan; bu konstitutsiyada belgilangan asosiy huquq va erkinliklarga, huquqiy davlat tamoyillariga sodiq qoladi.

3-modda – Davlatning butunligi, rasmiy tili, bayrog'i, milliy madhiyasi va poytaxti

Turkiya davlatchiligi, hududi va xalqi jihatidan ajralmas yaxlit bir butundir. Uning tili – **turk tili**. Davlat bayrog'i – oq fonda qizil rangli yarim oy va yulduz tushirilgan bayroqdir. Milliy madhiya – **“Istiqlol marshi”**. Poytaxt – **Anqara**.

4-modda – O'zgartirib bo'lmaydigan moddalar

1-, 2- va 3-moddalarni o'zgartirish taklifi ham berilmaydi, bu moddalar o'zgartirilmaydi.

Xulosa

Turkiya Konstitutsiyasi mamlakatning siyosiy va huquqiy tizimining asosini tashkil etadi. Tarixiy rivojlanish jarayonida bir necha konstitutsiyalar qabul qilingan bo'lib, hozirgi kunda 1982-yilgi konstitutsiya amalda. Prezident Erdog'an tomonidan ilgari surilgan yangi konstitutsiya loyihasi mamlakatda demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va siyosiy ishonchni tiklashga qaratilgan. Yangi konstitutsiyaning qabul qilinishi Turkiyaning siyosiy va huquqiy tizimida muhim o'zgarishlarga olib kelishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Husanov O.T. “Konstitutsiyaviy huquq”. Toshkent: Yuridik adabiyotlar, 2024. akbt.tkti.uz
2. Abdurashid Abdurahmonov. “Turkiy adabiyotning qadimiy qatlamlari”. Xurshid Davron kutubxonasi. [Xurshid Davron Kutubxonasi](http://Xurshid.Davron.Kutubxonasi)
3. “Turkiyada yangi Konstitutsiya loyihasi muhokama qilinyapti”. UZA. 2024. Kun.uz+3Uza.uz+3Kun.uz+3

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

4. “Erdo‘g‘an Turkiya konstitutsiyasini yangilash zarurligi haqida gapirdi”. Kun.uz. 2024.Kun.uz+3Kun.uz+3Kun.uz+3
5. “Turkiya Konstitutsiyasining tarixi”. Uzpedia.UzPedia
6. “Turkiyada yangi - Beshinchi konstitutsiya qabul qilinadimi?”. Kun.uz.Kun.uz+1Kursiv Media Узбекистан+1
7. “Erdo‘g‘an Turkiya konstitutsiyasini qayta yozmoqchi”. Kursiv Media Uzbekistan. 2023.Kursiv Media Узбекистан
8. “Turkiy xalqlarning mushtarak adabiyoti”. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.TDOTAU